

УДК 821.161.2

Анатолій Гризун

ОБРАЗНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СУГЕСТИВНОЇ ЛІРИКИ ЯК ФАКТОР МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ ТА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На широкому фактичному матеріалі вперше у вітчизняному літературознавстві розроблено і систематизовано теоретичні засади української сугестивної лірики як фактора мультикультурної та інтертекстуальної комунікації. Поетична сугестія – це метажанр, який знаходимо сьогодні практично в усіх поезіях розвинених європейських літератур. Засобами порівняльно-історичного аналізу розглядається віршостилістика поетичної сугестії у найскрупкульознішому аспекті, аж до виокремлення у ній мікротекстів. Всю специфічну тропіку систематизовано. Найцікавіші спостереження з царини української сугестивної лірики спроектовані на інтертекстуальне поетичне тло.

Ключові слова: сугестивна лірика, мультикультуралізм, інтертекст, антропологія, віршостилістика.

Проблема мультикультуралізму для перспективи розвитку літературознавчої антропології хоч і може бути поставлена у загальному вигляді (на наш погляд, давно на часі), вона все ж вимагає конкретизованих акцентацій. Ми визначили свій антропологічний вектор. Це характер художньої образності української сугестивної лірики в її інтертекстуальних комунікаціях. Питання розглядається здебільшого в теоретико-порівняльному плані.

Зараз зрозуміло: будь-які процеси пізнаються у конкретиці аналізу вдячного матеріалу. Ліна Костенко так і напрошується до цитування:

Учора в дощ зайшов до мене Блок.
Волосся мокре, на щоках ворсинки.
Блідий од смутку, тихий од думок,
Близький до сліз, реальний до ворсинки.

Постояв трохи, слів не говорив,
поусміхався дивними очима.

І ніч у зламах врубелівських крил
стояла довго в нього за плечима... [7, с. 249]

Віршів із площини мультикультуралізму та інтертексту в поетеси багато. І цей туди вписаний. Нас він цікавить ще й своєю сугестивністю, бо таки навією несподівану ситуацію. Стільки неочікуваних підтекстів тут можна зауважити. Як на мене, тут Блок – це і є ліричний герой поетеси, власне, вона сама, Ліна Костенко. „Блідий од смутку, тихий од думок, блідий до сліз” – найточніший портрет авторський, хай і в

чоловічій іпостасі. Зрештою, в застійні часи Ліну Костенко, як колись Лесю Українку, в творчих колах називали єдиним мужчиною української літератури. Звичайно, і „ніч у зламах врубелівських крил” – не лише поклик до великого живописця, а й вірогідна художня атестація епохи застою. „Постояв трохи, слів не говорив, поусміхався дивними очима” – все зрозуміло, то в епоху Брежнєва-Суслова не скажи слова: голову одірвуть.

Невеликий вірш – яскравий приклад мультикультуралізму (Блок і Врубель – творці російської культури). Українська поетеса їх використала інтертекстуально, в аспекті навіювання. В іншому контексті в неї навіть пейзажний образ може бути фактором мультикультури: „Блискоче ніч перлиною Растреллі...” [7, с. 103].

Зразки сугестивних віршів Ліни Костенко – це моделі сугестій швидкоплинних, щасливо знайдених навіювальних образів і ситуацій. Воно спалахне – й минає, хоча й може обіцяти нові відчуття. Артур Шопенгауер зазначав, що „кожне щастя дістається нам випадково й на короткий час і наступної миті може бути відібране” [14, с. 91].

В цьому плані цікаво спостерігати за поетикою віршів, наближених до сугестивних. В таких творах поєднуються елементи навіювання і медитації. Зацитуємо фрагменти вірша Петра Перебийноса „Геометрія зірниць”:

Від зорі і до зорі
подумки лечу.
Бачу: ронить Козеріг
попіл на свічу.

Бачу: Діва Близнюка
мовчки обійма.
Дотліває і зника
марєво ярма.

І нескорена душа
в морок пустоти
висипає із ковша
зоряні світи [10, с. 80].

Одним із підтекстів даного тексту є фантазійна співучість ліричного героя у безконечності Всесвіту і процесів, які в ньому проходять. Інтертекстуальність комунікації засвідчена наявністю в ліриці астрономічної термінології: Козеріг, Діва, Близнюки. Органічне поєднання поетичного і наукового, на наш погляд, не є схильністю автора до конструктивізму. Ні, це таке окремішне прийняття ним засад мультикультуралізму, які диктує наша епоха. Уже всім зрозуміло, що наука й мистецтво в подальшому йтимуть шляхом взаємозбагачення. Наука ставатиме дедалі гуманітарнішою, а мистецтво прийматиме в себе часто і наукові аксесуари. Певним прикладом таких мультикультурних комунікацій може бути виникнення і утвердження в Україні шахопоезії (Анатолій Мойсієнко, Віктор Капуста та інші). А це вже кодифікація нового жанру.

В мультикультурному ракурсі може поставати навіть навіювальна образна деталь, як-от у Бориса Нечерди:

Грудень обплів груди й чавить, Лаокоон,
тільки мокрий. І в мініатюрі [9, с. 121].

Мультикультурна та інтертекстуальна комунікація стає сьогодні аж такою видимою, коли досліджуємо художню систему поетів, які хоча б принагідно вдаються до сугестії. В такому разі фактор навіювання може мати навіть візуальні ознаки. Пошлемося на невеликий вірш „Це життя – се la vie” Віктора Терена з досить неординарної його збірки „Вечір спаленої трави”:

ми кохалися в траві
се ля ві
впали в схованку-траву
се ля ву
хвилювалася трава
се ля ва!
і народиться в траві
се ля ві [13, с. 66].

Як бачимо, в назві вірша французьке слово подано в графічній системі мови оригіналу. Це одразу диктує художню неординарність ситуації. В комунікації ж твору парадигма цього слова записана кулішівкою, тобто графікою, якою сьогодні послугується українська мова. Що конкретно виграв автор? Багато. Він, приміром, таку собі банальну інтимну ситуацію перевів у площину сугестії. Адже наявність іноземної мови в контексті рідної уже сама по собі викликає багатозначний підтекст – цю неодмінну ознаку сугестії.

Даний вірш цікавий ще й тим, що в ньому автор ніби відходить убік і віддає весь художній простір ліричному героєві. Про подібне явище стосовно окремих текстів „Зів’ялого листя” І. Франка правильно зауважує Григорій Штонь: „мінються місцями залежно від того, про що саме йдеться” [15, с. 55]. (Г. Штонь, як і дослідник, тут розуміє ті самі іпостасі. – А.Г.).

Екзистенційна методологія, якою ми сьогодні послуговуємося і до якої вдавалися митці ХХ ст., хоч і не називали цього (в країнах тоталітаризму. – А.Г.), сама є мультикультурним фактором. Вона дає художникові можливості чинити будь-які часові ретроспекції і просторові зміщення, часом навіть підміну понять задля естетичного вирашу, звичайно. Цитую з вірша Володимира Затуливітра „Жнива”:

Візьми-но мої пальці.
Чуєш, як пошепки сиплеться кров?
Ні, я не знаю:
це пісок у клепсидрі
чи дочасна чиясь могила
осідає –
цього я не знаю,
хоч відчуваю кров’ю,
бо мушу чути

більше ніж жити [5, с. 264].

Безперечно, цей сугестивний текст навіює стан депресії. Це розуміється, особливо, коли прочитати його уповільнено (власне, сугестія здебільшого й вимагає такої манери читання. – А.Г.). Читач-букваліст одразу поставить кілька запитань. Наприклад, клепсидра – це відомий ще з давньої Греції водяний годинник, а не пісковий, а тут маємо „пісок у клепсидрі”. Кров, як відомо, рідина, вона тече, а в поета, бачте, „сиплеться”. Однак із художнього боку все правильно, бо автор відчував ситуацію „кров’ю”. До речі, тут можна зауважити так само інтертекстуальний перегук античності з добою української етнокультури. Адже борщ і суп у нас не наливають, а насипають у миски; вино теж наточують у фужери, а пиво – у гальби. Для поета важливо було передати відчуте, а не візуальне і фактичне.

Доцільно звернутися ще до одного вірша Володимира Затуливітра „Колискова – ХХ”. В підзаголовку „Гримаса жанру”:

При коті-Воркуті, в колимськiм Сахалiнi
чукика дiтвору народiв тато Сталiн.
Розносить на добранiч сам дiдусь Калiнiн
калмицьку Кабарду в нiмецькому стаканi...

чуко-чуко, чукчо, в тата на твердiм колiнi,
посучмо, ненцю, дульку лицюватiй ненцi.
В нiмецькому стаканi сам дiдусь Калiнiн
народи перемiшує на розселенцiв.

При котi-Воркутi, при татовiм колiнi
заснiть-поспiть, народи, в вiчнiй мерзлотi.
В нiмецькому стаканi сам дiдусь Калiнiн
розносить на добранiч бляшки золотi [5, с. 275].

Зрозумiло, це глибоко iронiчний, може, нави́ть саркастичний твiр. В ньому багато реального, хоча сугестiя йде бiльше з iрреального, екзистенцiйного поля. Однак це i предмет нашої заiцiкавленої розмови, бо колискова – це завжди сугестiя (в нiй нави́юють – А.Г.); гримаса жанру теж нави́ює певну авторську тенденцiю. В тексті вжитi дуже iцiкавi лексеми, якi є фактором мультикультуралiзму. Скажiмо, „котi-Воркутi” одразу нагадує фольклорний вираз „кiт-вуркiт”; „калмицькi Кабарди” – не лише вiдомий у степах напiй, але i натяк до кабардинцiв – народу, що, як i калмики, був засланий Сталiним у Сибiр; „чуко-чуко, чукчо” – каламбур: чукчi – тепер, на жаль, герої анекдотiв, а ненцi – бiльше в споминi про те, що такi колись були. Вони майже розвiялися на безкраiх просторах сталiнсько-брежневської iмперiї. Нiмецький стакан – точно знайдений образ сталiнського нового порядку. Лексеми „посучмо”, „заснiть-поспiть” – теж сугестивнi ознаки вiрша. Сам твiр можна вважати зразком мультикультурної суспiльної антропологiї.

Сьогодні взагалі вже треба говорити про утривалення в літературі мультикультурного явища інтертексту як про цілком dokonаний факт.

Матеріал подибується повсюдно. Ось цикл Василя Старуна, до речі, не безпретензійний, „Таємні листи.” Наводжу з нього один вірш:

ворушити
зшиток
Рушді:
діти
рушають на
шару на
ют:
літа посух
тарпан
Тартар
обира [12, с. 4].

Звичайно, це не стільки висока поезія, як цікавий експеримент. Маємо сугестивний текст із кількох мікротекстів. Багато і підтекстів. Тут поклик до перської літератури (Салман Рушді, гнаний в Ірані автор роману „Сатанинські вірші”, в якому викривається тоталітарний мусульманський режим). Це 1-й мікротекст. Прихилено увагу і до збайдужіння молоді до світових проблем („діти рушають на шару на ют”). 2-й мікротекст. Руйнування екології і намагання реліктів вижити („літа посух тарпан Тартар обира”). 3-й мікротекст. Вживаний по світу вираз „податись в Тартари” поетом переоцінено. Тепер, либонь, і там дискомфорт. 4-й мікротекст. Це факт багатовекторного мікротексту. Така його теоретична дефініція.

Мультикультуралізм, за великим рахунком, у художній літературі може ґрунтуватися не лише на засадах інтертексту. Він може бути джерелом створення великих форм і нових естетичних засад у межах якоїсь однієї культури, і в цьому його якісна відмінність від глобалізму: він зовсім не нівелює, він увиразнює. Переконливий доказ – творча практика видатного лірика нашого часу Миколи Вінграновського. Правильним буде твердження: поет створив свій варіант української мови (зрозуміло, художньої) в рамках загальнонародної словесної стихії. Подаю кілька прикладів-фрагментів із сугестивних віршів Миколи Вінграновського:

а) Як світле сніво, як плавба
Легкої хмари, як левкої
Вночі під хатою в спокої,
Мені ти є, моя журба [2, с. 54].

б) За літом літо, літо літо лове [2, с. 63].

в) Сиво як ... сивосниву сосну
Нюха заєць і тінь свою нюха... [2, с. 18]

г) Коло тебенько я – дивись! –
Ходять хмари нехмарним небом,
По воді сон зорі повивсь
Біля тебенько, коло тебе [2, с. 117].

Таких форм ви не почуєте ні в розмовах, не знайдете їх ані у діалектах, ані у фольклорі. Але добре, що вони є в поета, бо засвідчують оригінальність і неповторність його письма. Речі ці не піддаються і найкращому художньому перекладу, вони можуть існувати лише в параметрах мови, на базі якої виникли.

Про особливості художньої мови і палітри поета критик Тарас Салига пише так: „У ліриці Вінграновського ви не знайдете фрази для фрази. Його поетичне висловлювання – це зафіксований і перелитий у слово стан людської душі. І перелитий так, як це вміє зробити лише М. Вінграновський” [11, с. 54]. Уточнюємо: це стан філософа і сугестора. Втім, не вказуючи прямо на сугестивність, Тарас Салига тут же по суті підтверджує її ознаки: „М. Вінграновський прекрасно живописує словом. Його рядки сповнені усіх кольорів і відтінків” [11, с. 55]. Власне, це фіксація в слові внутрішньої душевної краси ліричного героя (автора).

Визначаючи красу в широкому контексті, у двох дефініціях – об’єктивній і суб’єктивній, сучасний філософ напрямку томізму Олександр Кобяков констатує незаперечно: „Друга дефініція краси – суб’єктивна (пізнавальне осягнення чого подобається). Це поєднання особового переживання актів інтелекту і волі стосовно первинного осягнення буття” [6, с. 118]. У Вінграновського такі процеси завжди здійснюються у фантастично-образній площині, внаслідок чого виникає нова якість краси. Дослідник його творчості Володимир Моренець стверджує, що в творах поета явлена „естетично й етично перевтілена реальність, смислом якої є сам феномен перевтіленості, інобуття, а не вірність правді життя. Бо правдою тут є краса...” [8, с. 97].

Можна і треба погодитися з цим екзистенційним поглядом знаного критика.

Творчість М. Вінграновського – щедрий матеріал для її розгляду в найрізноманітніших аспектах. Однак не всі постулати дослідників можна прийняти беззастережно. Так, аналізуючи вірш „У синьому небі я висіяв ліс...”, Світлана Богдан оперує поняттями „міф, міфотворчість, міфологема, архетипний образ” [1, с. 24]. Насправді все це треба визначити однозначно: сугестія.

У М. Вінграновського комунікація ліричного героя зі світом практично завжди сугестивна, часом інтертекстуальна. Ось як закінчується чудова сугестія „Пісня сіроманця”:

Познайомились дні, день за днем за собою,

Невелике життя засміялось і – вже...

І тече далина, як ріка за сосною,

І в Сашковому зошиті il a neigé... [2, с. 93]

Сніг іде – таке значення фрази, записаної по-французькому. В цій пісні нав’язно дивовижний контакт олюдненого вовка не лише зі школяриком Сашком, який йому приносить у ліс пиріжки з печінкою, а й із цілим світом. З художнього боку – це фантазія, з літературознавчого – комунікативна гіперболізація.

Для деяких провідних майстрів української поезії інтертекстуальність – узагалі неодмінна складова їхньої палітри.

Скажімо, сугестивність такого глибоко закоріненого в українські фольклорні джерела поета, як Іван Драч, по великому рахунку можна розглядати як варіант мультикультури. Поезія „Балада дороги”, присвячена Миколі Бажану. Писана по слідах італійських вражень, вона має підзаголовок „Автострада Болонья-Флоренція”. Присвята не випадкова: старший за віком творчий побратим свого часу написав книжку „Італійські зустрічі”. Однак мова про І. Драча. Сам початок твору інтертекстуальний: „La strada, як шабля врубалась у ніч...” [4, с. 37].

Сюжет балади розгортається в італійському антуражі:

Фіати-боксері б'ють фарами в лет

У сонячне сплетиво ночі [4, с. 37].

Далі ідуть суто сугестивні рядки, бо навіюються нюанси вражень від неповторності швидкості:

Горить,

миготить,

мерехтить крутія.

Нема вудил – тільки піна.

Тунелем захмелена дума моя,

Мов куля стволем карабіна [4, с. 37].

Подальший мікротекст знову апелює до італійської мови:

Надсадно, задихано зорі сичать

В неонових спалахах „Motto”... [4, с. 37]

Навіть ці фрагменти – концентрація різних тропів: метафор, епітетів, порівнянь, симфор і т.д. До речі, на тлі інтертекстуальності композиції. Це явище ми дефінуємо як комплексний інтертекстуальний каскад тропів. Подібне сьогодні можна знайти в кожній розвиненій національній літературі. Про схоже в американській її послідовний дослідник Тамара Денисова пише: „Множинність рівнів, неоднозначність (курсив Денисової. – А.Г.) як прикмета високомистецького тексту базується на самій природі засобів естетичного узагальнення в літературі – метафори, метонімії, символу, жанрових варіацій, багатозначності художнього образу, незчисленних можливостей комбінацій, паралелей, схрещувань, варіативності самого авторського голосу, топології, наративістської стратегії тощо” [3, с. 42].

Такі паралелі творчих пошуків і їх здобутків повсюдно завбачаються сьогодні в українських поетів-сугесторів, комунікативних до культур інших народів.

Тому насамкінець резюмуємо вищесказане:

Значний сегмент сучасної української сугестивної поезії перебуває в параметрах мультикультурної комунікації.

Інтертекст стає одним із визначальних факторів літературознавчої антропології і сугестії.

Удосконалюється теорія поетичної сугестії в напрямку її ускладнення.

Тропіка сугестії набирає дуже комплексних ознак.

Сугестія чимраз більше стає метажанровою у творчості майстрів не лише інтроспективного характеру мислення, але й мультикультурних зацікавлень.

Окремі митці (скажімо, М. Вінграновський), працюючи в сугестії, створювали свої варіанти української художньої мови, що є якісно новим у мультикультуралізмі.

1. *Богдан С.* Міфотворчість Миколи Вінграновського на прикладі поезії „У синьому небі я висіяв ліс” / С. Богдан // Слово і Час. – 2009. – № 7. – С. 24-32.
2. *Вінграновський М.С.* Київ: Поезії / М.С. Вінграновський. – К. : Дніпро, 1982. – 156 с.
3. *Денисова Т.* Роздуми про літературний канон (на американському матеріалі) / Т. Денисова // Слово і Час. – 2009. – № 8. – С. 33-45.
4. *Драч І.Ф.* Протуберанці серця / І.Ф. Драч. – К. : Молодь, 1965. – 143 с.
5. *Затулівітер В.І.* Чаша жертовна. Поезії / В.І. Затулівітер. – К. : ВЦ „Бучак-Ірій”, 2009. – 423 с.
6. *Кобяков О.М.* Вступ до метафізики: Короткий нарис буття / О.М. Кобяков. – Суми : СумДУ, 2009. – 176 с.
7. *Костенко Л.В.* Вибране / Л.В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
8. *Моренець В.* „Ідеальний” вихід із соцреалізму / В. Моренець // Світовид. – 1992. – № 9. – С. 94-107.
9. *Нечерда Б.А.* Остання книга: Поезії / Б.А. Нечерда. – Одеса : Маяк, 1989. – 148 с.
10. *Перебийніс П.М.* Пшеничний годинник : Лірика / П.М. Перебийніс. – К. : ВІК, 2005. – 352 с.
11. *Салига Т.Ю.* Микола Вінграновський : Літературно-критичний нарис / Т.Ю. Салига. – К. : Рад. письменник, 1989. – 167 с.
12. *Старун Василь* // Літературна Україна. – 2002. – 17 вересня. – С. 4.
13. *Терен В.В.* Вечір спаленої трави. Поезії / В.В. Терен. – К. : Світлиця, 2002. – 292 с.
14. *Шопенгауер А.* Мир как воля и представление / А. Шопенгауер. – СПб., 1980. – 431 с.
15. *Штонь Г.М.* Лірика складова поезії Івана Франка. Теоретико-літературний та духовний виміри / Г.М. Штонь // Слово і Час. – 2009. – № 6. – С. 54-58.

Summary

In this report on wide actual material first in domestic literary criticism theoretical principles of the Ukrainian suggestive lyric poetry are developed and systematized as a factor of multicultural and intertextual communication. Research is conducted in a comparative aspect. A scientist goes out from that poetic suggest, is a purpose genre which find today practically in all of poetries of the developed European literatures. A researcher examines stylistics of poems of poetic by suggest a comparative-historical in a scrupulous aspect, up to a selection in it micro texts. All of specific tropic is systematized. Theoretical principles, principles and conclusions, are grounded in comparative unity. The most interesting supervisions from the area of the Ukrainian suggestive lyric poetry are projected on intertextual poetic background.

Key words: suggestive lyric poetry, multicultural, intertextual, anthropology, stylistics of poems.